



### สภาพของปัญหา

ศาสนากับการเมือง และสังคม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคมย่อมมีผลกระทบต่อศาสนา และทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงในศาสนาก็จะมีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน<sup>๑</sup> ในระบบการเมืองการปกครองไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ปัญหาของความชอบธรรมในอำนาจการปกครองนั้นนับเป็นปัญหาสำคัญที่ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงตลอดเวลา ความชอบธรรมในอำนาจปกครอง ตามความหมายที่กว้างมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า รัฐบาลหรือผู้ปกครองมีสิทธิที่จะปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองยอมรับสิทธิและอำนาจการปกครองนั้น ความชอบธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ ผู้ปกครองสามารถโน้มนำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีความเชื่อ และศรัทธา ในสถาบัน กระบวนการทางการเมือง กฎระเบียบวิธีการปกครอง มีการกำหนด และดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และเป็นข้อผูกพันทางศีลธรรมที่จะต้องปฏิบัติตามระบบกระบวนการ และการตัดสินใจทางการเมืองอันอยู่บนค่านิยมพื้นฐานที่สังคมยึดถือ<sup>๒</sup> ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย และมีความสัมพันธ์แนบแน่นต่อสังคมไทย นับแต่ก่อน

<sup>๑</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2527), หน้า 1.

<sup>๒</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง: กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และ กัมพูชา. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2534), หน้า 6.

สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี<sup>3</sup> อาจกล่าวได้ว่า ตามประวัติศาสตร์การปกครองของไทยในระหว่าง ๗๐๐ ปีมานี้พุทธศาสนามีอิทธิพลใหญ่หลวงเหนือความประพฤติ จิตใจของประชาชนชาวไทย<sup>4</sup> เป็นรากฐานทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทย ในพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงหลักธรรมทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้เป็นแนวปฏิบัติ ให้สังคมดำเนินไปสู่ความผาสุกร่วมกัน หลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น อาจนับได้ว่าเป็นสังขธรรม คือคงความจริงได้ตลอดไป ซึ่งคงมีแต่ส่วนต่ออย่างเดียวในชีวิตของชนชาวไทย และจะดียิ่งขึ้นหากผู้เลื่อมใสพยายามเข้าถึงและนำมาประยุกต์กับการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบันได้ถูกต้อง<sup>5</sup> เพราะพุทธธรรมหรือหลักของพุทธศาสนานั้นสามารถปรับประยุกต์ใช้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองได้ โดยไม่ทำให้เกิดการเสียดุลและเอกลักษณ์แต่ประการใด<sup>6</sup> อย่างไรก็ตามการดำเนินงานทางการเมืองของไทยยังปรากฏให้เห็นถึงความไม่สามารถพัฒนาเข้าสู่จุดมุ่งหมายที่พึงประสงค์ได้ ด้วยเหตุว่า ได้รับรูปแบบการปกครองจากชาติตะวันตกเข้ามา นักวิชาการบางคนจึงมองไปที่รูปแบบการปกครองที่ประเทศไทยได้รับมาจากชาติตะวันตกว่าไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย เหตุเพราะการพัฒนาประเทศตามแนวความคิดแบบตะวันตกนั้น แม้ว่าจะสามารถสร้างความสำเร็จเติบโตทางวัตถุได้มาก แต่ในขณะเดียวกัน ก็ส่งผลเสียในด้านสภาวะสิ่งแวดล้อม และอาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมที่ความรุนแรงยิ่งขึ้น และหลายคราวที่เกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง

<sup>3</sup> สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย. (สถาบันไทยคดีศึกษา : 2523), หน้า 21.

<sup>4</sup> ดิเรก ชัยนาม, "พระพุทธศาสนากับการปกครอง", พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : มปป.), หน้า 68.

<sup>5</sup> แสง เสนาณรงค์, "พระพุทธศาสนากับโลก", พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : มปป.), หน้า 89.

<sup>6</sup> เสน่ห์ จามริก, "พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน", ก้าวต่อไปของสังคมไทย. (ธรรมเสนา : 2523), หน้า 207.

แล้วศาสนธรรมเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขเหตุการณ์ให้บรรเทา หรือลบล้างด้วยดีเสมอมา แม้ว่าจะมีผู้สนใจศึกษาอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองมากมายหลายรูปแบบ และเสนอแนวความคิด หรือวิธีการปกครองที่ควรจะเป็น แต่ก็ไม่มีมาตรฐานว่าผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็นอย่างไร<sup>7</sup> ผู้ศึกษาจึงมีความประสงค์จะศึกษาพุทธธรรมที่พอจะเป็นหลักของการเมืองการปกครอง โดยเน้นพระไตรปิฎกเป็นหลักในการศึกษา

### กรอบความคิด

กรอบความคิดที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าตลอดการทำวิจัยครั้งนี้ จะใช้แนวความคิดของหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในพระไตรปิฎก ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้โดยส่วนใหญ่มักจะปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในสามส่วนใหญ่ของพระไตรปิฎกโดยแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย รวมทั้งจากการตีความหลักพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา เช่น นักปราชญ์ทางสงฆ์ได้แก่ พระพุทธทาสภิกขุ พระเทพเวที(พระประยุทธ์ ปยุตโต) จากนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้แก่ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ และจากนักปรัชญาได้แก่ ปรีชา ช้างขวัญยืน โดยจะเน้นความสำคัญของแนวความคิดทางพุทธศาสนาใน ๓ ประเด็น คือ

๑. ระบบการเมืองการปกครองที่ดี
๒. คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี
๓. วิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

---

<sup>7</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองกรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2534), หน้า 4.

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจ และค้นคว้าเอกสารทางพุทธศาสนาด้านหลักธรรมที่กล่าวถึงเรื่องการเมืองการปกครองที่ดี คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี และวิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ และตลอดจนเพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมในพุทธศาสนาที่จะสามารถนำมาใช้กับทางการเมืองการปกครอง ทั้งมีหลักการพิจารณาหาผู้ปกครองที่ดี และแนวทางการปกครองที่ดีตามแนวข้อธรรมในพระไตรปิฎก

### ขอบเขตการศึกษา

ความคิดเห็นทางการเมืองการปกครอง ในที่นี้จะครอบคลุม ๓ ประเด็น คือ.-

๑. ระบบการเมืองการปกครองที่ดี
๒. คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี
๓. วิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

### สมมติฐานการศึกษา

การเมืองการปกครองที่ดีนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ.-

๑. มีระบบการเมืองการปกครองที่ดี
๒. ผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี
๓. มีวิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

### ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีสำรวจเอกสาร(documentary research) ทั้งจากเอกสารปฐมภูมิ(primary source) คือ พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ(secondary source) คือ ข้อเขียนของนักปราชญ์ทางสงฆ์ ของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ และของนักปรัชญา ในการตีความหลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองจากพระไตรปิฎก ซึ่งผู้ศึกษาทำการค้นคว้าจากแหล่งต้น

คว่ำที่สำคัญต่าง ๆ ได้แก่หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และห้องสมุดสถาบันการศึกษาอื่น

### ประโยชน์ของการวิจัย

๑. เป็นการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ทั้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และจากการตีความของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา นักวิชาการรัฐศาสตร์และนักปรัชญา ตามกรอบความคิดของการศึกษาทั้ง ๓ ประเด็น มาวิเคราะห์และเผยแพร่

๒. เป็นข้อมูลพื้นฐาน ที่จะใช้ในการศึกษาลักษณะทางการเมือง และการปกครอง เพื่อพัฒนาสู่ความเป็นรูปธรรมทางการเมืองการปกครองที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

### ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

#### ๑. ความหมายเรื่องการเมือง

การเมือง หมายถึง ความคิด กิจกรรม และการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งอำนาจ การให้ได้มาซึ่งอิทธิพล การใช้อำนาจ เพื่อบริหารรัฐกิจ การจัดระเบียบสังคม หรือการจัดสรรคุณค่าในสังคมและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม และเศรษฐกิจ<sup>๑</sup>

เกี่ยวกับเรื่องการเมืองนั้น มีผู้ให้นิยามไว้หลายประการ อาทิเช่น การเมืองเป็นเรื่องราวของรัฐ<sup>(๑)</sup> เรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่<sup>(๒)</sup> เรื่องของการแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ได้แก่ ทรัพยากรทางการเมือง เช่น ความมั่นคง ข้าราชการ คำสั่งฯ<sup>(๓)</sup> เรื่องของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นสำคัญ ๆ ทางการเมือง<sup>(๔)</sup> และการจัดให้สังคมอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อำนาจ<sup>(๕)</sup>

<sup>๑</sup>ลลิตทิพันธ์ พุทธหุน, ทฤษฎีพัฒนาการเมือง. (มหาวิทยาลัยรามคำแหง : 2526), หน้า 29.

<sup>๒</sup>พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย. (ธรรมสภา : มปป.), หน้า 31.

โดยสรุปแล้ว "การเมือง" ก็คือหลักความคิดในการใช้อำนาจและกิจกรรมในการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อให้สังคมอยู่เป็นสุขสงบ

๒. การเมืองในแนวพุทธศาสนา โดยทั่วไปแล้วนักวิชาการจะมองว่าหลักการปกครองตามรูปแบบประชาธิปไตยนั้นสอดคล้องกับหลักธรรมของพุทธศาสนา ดังเช่น แสวง เสนาณรงค์ กล่าวว่า "พุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตย สังคมของชาวพุทธเป็นสังคมที่เคารพเสียงข้างมาก เป็นสังคมที่ไม่นิยมการจำกัดเสรีภาพทางบุคคล ไม่นิยมการบีบบังคับโดยเฉพาทางใจ เป็นสังคมที่ไม่บังคับมนุษย์ให้เชื่อให้ยอมรับโดยปราศจากเหตุผล เป็นสังคมที่ไม่ถือว่าชาติกำเนิดเป็นสิ่งก่อให้เกิดอภิสิทธิ์แต่อย่างใด ซึ่งข้อนี้นับได้ว่าเป็นหัวใจของประชาธิปไตยโดยแท้"<sup>๑๐</sup> ดิเรก ชัยนาม กล่าวว่าเช่นเดียวกัน โดยเหตุผลว่า "จะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้พระสงฆ์ข้างมากวินิจฉัย และตัดสินปัญหาทั้งปวงเกี่ยวกับพระและการตัดสินนั้น ๆ จะต้องเป็นไปตามธรรมเนียมการปกครองของพระ หรือพระวินัย"<sup>๑๑</sup> และโดยหลักอภิธานิยธรรมซึ่ง ปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวว่า "หลักอภิธานิยธรรมเป็นคำสอนที่มักนำมาอ้างเป็น ๓ นัยคือ นัยแรก อ้างเพื่อสนับสนุนว่าพุทธศาสนามีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีการลงมติโดยถือความเห็นของที่ประชุมเป็นสำคัญ อีกนัยหนึ่ง อ้างว่าเป็นหลักคำสอนทางการเมืองสำหรับรัฐที่ปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรม เช่น รัฐของพวกลิจจวี และมัลละ เป็นต้น"<sup>๑๒</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวว่า "ในระยะเวลาก่อนพุทธกาลนั้น รูปแบบการปกครองหรือระบบการเมืองนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ ๆ คือราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นระบบที่ ๔ แคว้น ในประเทศ

## จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>๑๐</sup> แสวง เสนาณรงค์, "พระพุทธศาสนากับโลก", พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : มปป.), หน้า 93.

<sup>๑๑</sup> ดิเรก ชัยนาม, "พระพุทธศาสนากับการปกครอง", พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : มปป.), หน้า 73.

<sup>๑๒</sup> ปรีชา ช้างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2534), หน้า 33.

อินเดียนตอนเหนือนิยม และมีอำนาจทางการเมืองเข้มแข็งมาก ส่วนอีก ๒ แคว้นที่เหลือ นิยมระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือเทียบกับระบอบประชาธิปไตยปัจจุบัน กล่าวคือ การปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจภารกิจของแคว้นจะกระทำโดยการปรึกษาหารือของชนที่ทำหน้าที่ปกครอง และถือเสียงส่วนมากเป็นการตัดสินใจ"<sup>13</sup> "...พระพุทธเจ้ามิได้ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ท่าน เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือสนับสนุนระบบการปกครองระบบใดระบบหนึ่งโดยเฉพาะ ทรงให้หลักธรรมในการปกครองสำหรับทั้งสองรูปแบบไว้ สำหรับการปกครองแบบสาธารณรัฐให้ใช้หลักอภิปรายธรรม ๗ ประการ และสำหรับรูปแบบราชาธิปไตยให้ใช้หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และจกกวัตติสูตร ๑๒ ประการ"<sup>14</sup>

ในพุทธศาสนามีได้ให้นิยามเกี่ยวกับการเมือง ว่าหมายถึงอะไร แต่กล่าวถึงระบบการเมืองใน ๒ รูปแบบดังกล่าวไว้ และมีหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่มีผู้นำมาอ้างอิงอยู่เสมอ ได้แก่

อปินิธานิยธรรม ในวิสสการสูตร วิชชีสัตตวรรค สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย<sup>15</sup> และในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทิมนิกาย<sup>16</sup> แสดงเรื่องอปินิธานิยธรรม หรือธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมศ อย่าง ซึ่งกล่าวว่าเป็น

<sup>13</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2527), หน้า 12.

<sup>14</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2534), หน้า 31.

<sup>15</sup> วิสสการสูตร : ว่าด้วยอปินิธานิยธรรม ๗ ประการของชาววิชชี วิชชีสัตตวรรค ปิณฑาสกั สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๓๓. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 25-29.

<sup>16</sup> มหาปรินิพพานสูตร : ว่าด้วยอปินิธานิยธรรม ๗ มหาวรรค ทิมนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๑๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 88-91.

ธรรมที่นำไปสู่ความเจริญถ้ายเดี๋ยวจะไม่ประสบความสำเร็จเลย トラบเท่าที่ยังมีการปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้อยู่<sup>17</sup> ข้อธรรมดังกล่าวมีดังนี้คือ-

๑. การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ (ชยันปรีกษาหาหรือกันสร้างประโยชน์ และแก้ไขปัญหาให้สังคมส่วนรวม)

๒. มีความพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำเพื่อชาติบ้านเมือง

๓. ไม่มีญัตติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ และไม่ยกเลิกสิ่งดีงามที่มีการบัญญัติไว้แล้ว ดำรงมั่นคงอยู่ในสิ่งดีงามตามที่ท่านแต่โบราณได้บัญญัติไว้

๔. สักการะเคารพ นับถือ บูชาต่อท่านผู้ใหญ่ทั้งหลาย และให้ความสำคัญแก่ถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งที่ตนจะต้องปฏิบัติตาม

๕. ไม่ข่มขืน บังคับ ปกครองสตรีทั้งหลาย

๖. สักการะเคารพ นับถือ บูชา ต่อปุษนียสถานทั้งหลาย ทั้งภายในเมือง และนอกเมือง ไม่ยกเลิกพิธีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้เคยทำแก่ปุษนียสถานเหล่านั้น

๗. ให้การอารักขา คุ่มครอง ป้องกันโดยธรรม แก่ภิกษุทั้งหลาย เป็นอย่างดีด้วยการตั้งความหวังว่า ท่านเหล่านั้นที่ยังไม่มาสู่บ้านเมืองก็ขอให้มาที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข

นอกจากนี้ยังมีหลักกศพิชราชธรรมและจกกวัดติสุตฺร ซึ่งจะได้อีกกล่าวต่อไปในส่วนของการปกครอง

๘. ความหมายการปกครอง

การปกครอง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือ การดูแล คุ่มครอง บริหาร<sup>18</sup>

<sup>17</sup> พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมมาธิปไตย. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธานุศาสน์ : 2534), หน้า 16-17.

<sup>18</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕. (อักษรเจริญทัศน์ : ๒๕๓๐), หน้า 492.



การปกครอง คือ การควบคุมว่ากล่าวคนทั้งหมดให้อยู่ในระเบียบสม่ำเสมอ การปกครองแบ่งเป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นนอก ได้แก่ การควบคุมความประพฤติให้เป็นไปตามระเบียบ และชั้นใน ได้แก่ การควบคุมน้ำใจ ให้เคารพระเบียบ และให้เคารพนับถือผู้ปกครอง<sup>๑๐</sup>

โดยสรุปแล้ว "การปกครอง" ก็คือ การจัดการคุ้มครองรักษา ดูแล และควบคุมคนให้อยู่ในระเบียบวินัยเพื่อความสงบสุขของหมู่คนนั้น ๆ ทั้งกายและใจ

การปกครองตามแนวพุทธศาสนา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทางการเมืองการปกครองในพระไตรปิฎก อันรวมระบบการเมืองการปกครอง คุณสมบัติผู้ปกครองที่ดี และวิธีการที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ สำหรับผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐนับแต่ พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ตลอดจน นักปกครองแทรกไว้อยู่หลายแห่ง แต่โดยทั่วไปมีผู้นำหลักธรรมที่เด่น ๆ มากล่าวตีความ และนำมาเป็นข้อคิดยึดถือ ดังต่อไปนี้

(๑). ทศพิธราชธรรม ในสุวรรณหังษชาติก อสัมปทานวรรค ชุกทกนิกาย<sup>๑๑</sup> กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ ประการ ได้แก่<sup>๑๒</sup>

- (๑.๑) ทาน : การให้การทะนุบำรุงให้ประชาราษฎร์มีความสุข
- (๑.๒) ศิล : มีความประพฤติดี
- (๑.๓) ปริจาคะ : เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประชาราษฎร์

<sup>๑๐</sup>ดิเรก ชัยนาม, "พระพุทธศาสนากับการปกครอง", พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : มปป.), หน้า 62.

<sup>๑๑</sup>สมบุรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2527), หน้า 20-24.

<sup>๑๒</sup>สุวรรณหังษชาติก อสัมปทานวรรค ชาติก ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๘. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 56.

<sup>๑๓</sup>สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑ ใน ๘๘๐๐๐. (มหามกุฏราชวิทยาลัย : 2523), หน้า 23.

### การส่วนตัว

(๔.๒) โทสะคติ : ล้ำเอียงเพราะอาศัยการไม่ชอบพอโกรธแค้นกันเป็นการส่วนตัว

(๔.๓) โมหาคติ : ล้ำเอียงเพราะขาดความรู้ ความเข้าใจในปัญหาข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย จนทำให้การตัดสินวินิจฉัยบรรลคดีไม่เป็นธรรมไม่ยุติธรรม

(๔.๔) ภยาคติ : ล้ำเอียงเพราะกลัวอำนาจอิทธิพล กลัวว่าตนจะสูญเสียผลประโยชน์ ตลอดถึงกลัวว่าจะเป็นภัยอันตรายต่อตนและครอบครัว

(๕). ธรรมาธิปไตย ในอธิปไตยสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย<sup>๒๐</sup> ได้ให้อธิบายถึงหลักธรรมาธิปไตยโดยให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งพระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ)อธิบายไว้ว่า คือการถือธรรมคือความถูกต้องดีงามเป็นประมาณ ให้ความสำคัญแก่ความจริง ความดี ความถูกต้อง ซึ่งบางอย่างอาจจะไม่ถูกใจคนหมู่มาก แต่เมื่อศึกษาหลักการ และเหตุผลถ่องแท้แล้ว อะไรที่ยุติด้วยเหตุผล และความดีงาม ก็พร้อมที่จะดำเนินการไปตามหลักความดีงามเหล่านั้น จากหลักการที่กล่าวมานี้ จะพบว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นระบบคุณธรรม กำหนดอะไร อย่างไรขึ้นอยู่กับว่า ธรรมะมีอยู่อย่างไร ก็จะยึดถือประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น ในระดับธรรมแล้วจะมีความเป็นธรรมาธิปไตยมากกว่าเป็นประชาธิปไตยแต่ในด้านของพระวินัย มีเป็นอันมากที่ประสานสอดคล้อง กับประชาธิปไตย<sup>๒๑</sup>

## ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>๒๐</sup> อธิปไตยสูตร เทวทูตวรรค ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 199.

<sup>๒๑</sup> พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมาธิปไตย. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : 2534), หน้า 2.

- (๑.๔) อาชวะ : ชื่อตรง ยุติธรรม
- (๑.๕) มีทวะ : สุกภาพต่อพระราชาราชฎี เหมือนกับคนในครอบครัว
- (๑.๖) ตปะ : มีความบากบั่น
- (๑.๗) อักโกชะ : ไม้ดู่ร้าย ไม่เจ้าอารมณ์
- (๑.๘) อวิหิงสา : ไม่เบียดเบียน ช่มเหง
- (๑.๙) ชันติ : อดทน
- (๑.๑๐) อวิโรชะ : มั่นคงในธรรมสำหรับปกครอง

(๒). จักรวรรดิวัตร ในจักรกวัตติสูตร ปาฎิกวรรค ทิฆนิกาย<sup>(๒๓)</sup>

กล่าวถึงหลักธรรมที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติตน ๑๒ ประการ ได้แก่<sup>(๒๔)</sup>

- (๒.๑) ธรรมาธิปไตย : เคารพนับถือ บูชาอำนาจอธรรม ยึดธรรมเป็นหลักสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติ
- (๒.๒) อันโตชน : สงเคราะห์ชนภายใน
- (๒.๓) พลกาย : บำรุงกองทัพให้เจริญรุ่งเรือง
- (๒.๔) ชัตตีย : สงเคราะห์ชนชั้นปกครองและนักรบ
- (๒.๕) อนุยันต : สงเคราะห์ข้าราชการ และเอื้อเฟื้อดูแลข้าราชการบริพาร
- (๒.๖) พราหมณคหบดีก : สงเคราะห์คฤหบดี
- (๒.๗) เนคมชานปท : สงเคราะห์ชาวนิคมและชาวชนบท คือประชาชน
- (๒.๘) สมณพราหมณ : อุปถัมภ์สมณชีพราหมณ์ คือนักบวช
- (๒.๙) มิคปิกชี : ให้การสงเคราะห์สัตว์

<sup>๒๓</sup> จักกวัตติสูตร : ว่าด้วยจักรกวัตติวัตรอันประเสริฐ ปาฎิกวรรค ทิฆนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 63-64.

<sup>๒๔</sup> สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑ ใน ๘๔๐๐๐. (มหามกุฏราชวิทยาลัย : 2523), หน้า 23-24.

(๒.๑๐) มา อัมมกาโร ปวัตติตถ : ไม่ทำททุจริตผิดทำนองคลอง  
ธรรม

(๒.๑๑) ธนัง อนุปัททชชยสิ : จำยทรัพย์สงเคราะห์คนยากจน

(๒.๑๒) สมณพราหมณปริปุจจา : เข้าหาผู้ทรงศีล ปรีกษาข้อธรรม

(๓). ราชสังคหะ ในอัญญาสูตร โภสลสังยุต สังยุตตนิกาย<sup>๒๕</sup> ได้กล่าวถึงราชสังคหธรรม ๔ ประการ อันเป็นข้อธรรมในการการสงเคราะห์ของผู้บริหารที่จะต้องมีต่อประเทศชาติและประชาชนในชาติได้แก่<sup>๒๖</sup>

(๓.๑) สีสสมะชะ : ฉลาดในการเกษตรกรรม

(๓.๒) ปุริสเมชะ : ฉลาดในการปกครอง ทำนุบำรุงประชา-  
ราษณ์ และรู้จักใช้คน

(๓.๓) สัมมาปาสะ : ฉลาดในการกระทำเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคน

(๓.๔) วาจาเปยยะ : เจรจาดีมีคุณค่า ให้เกิดความรักความ  
สามัคคี

(๔). อคติ ในตติยอคติสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย<sup>๒๗</sup> ว่าด้วยการถึงและไม่ถึงซึ่งอคติหรือความลำเอียง ๔ ประการ จากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครอง ได้แก่<sup>๒๘</sup>

(๔.๑) ฉันทาคติ : ลำเอียงเพราะอาศัยการผูกพันรักใคร่กันเป็น

<sup>๒๕</sup> อัญญาสูตร : ว่าด้วยมหาอัญ ๕ อย่าง ปฐมวรรค โภสลสังยุต สคาถวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๑๕. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 131.

<sup>๒๖</sup> สภาการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๑ ใน ๘๕๐๐๐, (มหามกุฏราชวิทยาลัย: 2523), หน้า 24.

<sup>๒๗</sup> ตติยอคติสูตร จรรวรรค จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 24.

<sup>๒๘</sup> พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมาธิปไตย. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา : 2534), หน้า 19.

### โครงร่างของวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีโครงร่างดังนี้

บทที่ ๑ บทนำ

บทที่ ๒ การเมืองการปกครองตามแนวความคิดของนักปราชญ์ทาง  
สังคม นักวิชาการรัฐศาสตร์ และนักปรัชญา

บทที่ ๓ การเมืองการปกครองในพระไตรปิฎก

บทที่ ๔ บทสรุป

เอกสารทางพุทธศาสนาที่สำคัญ ที่นำมาใช้ในการศึกษา ได้แก่ พระ-  
ไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ หรือบันทึกทางพระพุทธศาสนา ที่รวบรวมคำสั่งสอนของ  
ของพระพุทธเจ้า จัดไว้เป็นหมวดหมู่ แบ่งออกเป็น ๓ ปิฎก(หมวด) คือ

(๑). พระวินัยปิฎก : ว่าด้วยวินัย หรือศีลสำหรับภิกษุ ภิกษุณี

(๒). พระสุตตันตปิฎก : ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่มีเรื่องราว และ  
ประวัติประกอบ

(๓). พระอภิธรรมปิฎก : ว่าด้วยเนื้อหาของธรรมะโดยตรง

หลักธรรมที่ใช้ในการศึกษาโดยส่วนส่วนใหญ่จะอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย